Artěle.

Napsal **Norbert Pinkus.**

Dva společenské útvary ruského národa obracely na se ode dávna pozornost jak ruských, tak západoevropských badatelů. Prvním z nich jest proslulý »mir«, druhým — artěl, jimž v této črtě budu se zabývati. Volbu předmětu rozpravy s dostatek odůvodní ta okolnost, že o ruském »miru« mnozí již psali, tak že i na západě i v Rusku samém názory o něm v dostatečné míře se již ustálily — kdežto o artělu rozšířeny jsou namnoze úsudky naprosto nesprávné.[1])

Avšak nepřesnost badání není největší překážkou, s jakou setkává se ten, kdo obírá se literaturou napsanou o artělích. Daleko více nebezpečenství vězí proň v tendenci, jež zastírá hranice mezi pozorovanou skutečností a umělým jejím zabarvením. Považovalit někteří spisovatelé artěl za ideal příští organisace práce, viděli v něm nepřekonatelný důkaz mravní vyvýšenosti slovanského plemene atd.[2]) Kdybychom měli pouštěti se do rozvažování podobných názorů, nemajících nic společného s přísnou vědou, dostali bychom se příliš daleko. Avšak v této črtě bude nám možno zaujmouti určité stanovisko k oněm názorům, jež, jak obyčejně se děje, vznikly většinou z neznalosti dějin a podstaty útvaru, o nějž se jedná.

Dříve však, než složité ty záhady bude lze rozřešiti, sluší rozhodnouti otázky zdánlivě elementární: co jest artěl, jak povstal a jak se rozvíjel?

Bylo by omylem domnívati se, jako by ten stav věcí označoval nedospělost mysli. Naopak, jistotu úsudku a popud k rozřešení »nejvyšších« a »posledních« problemů charakterisují první kroky badatelovy. Sluší jen pamatovati, že věda ekonomická měla již sto let práce za sebou, kdy uvažovati se počalo o zdánlivě »elementárních« pojmech; jako: národní hospodářství, socialismus, společnost.

Jest tudíž potřeba »práce od základů« — lze-li se tak vyjádřiti — vyvolána jednak zvláštními příčinami, jednak okolnostmi,

---

[1]) Největší překážkou ku správnému porozumění artěle byla především neznalost ruského jazyka. Tak na př. Grünwaldt (l. c. str., 355., a dle něho Falck (l. c., str. 530.) mluví o »velkoknížeti« Vsevolodě v XVII. st.,) tento překládá slovo »кормщикъ« německým »Ernährer« nevěda, že znamená »kormidelníka«. V brožuře anglického zahraničného ministerstva (Foreign Office) p. t. »Report on the Associations of working men known as »Artels«, London 1895 str. 3. lze čísti o Záporožských kozácích v X. století.(!) Avšak i v pracích ruských lze nalézti hojnost podobných kuriosit: Wreden (l. c., str. 150.) vidí souvislost hansovních »Antheilů« s »artěly«, Skalkovskij Syče Záporožských kozáků s řády západoevropského rytířstva. Není tedy divu, že autoři stěžují si na nepřesnost dosavadního badání: viz především Staehra (l. c., str. 17—26, vol. II. str. 5—22., 74. a j.), Čerňavského (l. c., str. 10.) a Apostola l. c., str. V. a VIII.

[2]) Staehr l. c., str. 8. a 9.

jaké doprovázejí dozrávání vědeckého myšlení, hledajícího cíl nikoliv v rozšiřování obzoru, nýbrž v ustavičném uvědomování si a kontrolování každého pojmu a úsudku.

Hlavním pramenem, z něhož plynou zmatky pojmů, pro badání, věnované artělům, byla obyčejná řeč, rozšiřující a zužující pojem slova »artěl«. S jedné strany užívali ho Rusové 1. pro spolky s účelem činnosti obchodní, průmyslové neb jakékoliv vůbec při rovném dělení zisku, 2. pro novější spolky služebníků, řemeslníků nebo vojáků při společném hospodářství, jmenovitě společném stolu; konečně 3. pro dav nebo zástup různého druhu.[3]) S druhé strany slovo artěl, objevující se v listinách teprve v XVII. stol. (r. 1654 a 1684), buď vůbec není známo nebo užívá se ho ve zvláštním smyslu; a organisace druhu čistě artělového ode dávna mají jiné názvy, ku př.: družina (od IX. stol.), vataga (od XII. stol.), bratčina (od XIV. stol.), kotlana (od XVI. stol.), konečně: somša, bursa, skladčina.[4]) Často však nenalézáme vůbec výrazného označení, nýbrž pouze obraty poměr opisující tohoto druhu: »jamščiki Ivaško Pětrov i tovaryšči« naznačující zřejmě, že existoval tu artěl.[5])

Nazývali tedy jedni artělem každou vůbec organisaci, zakládající se na vzájemnosti, jiní podřaďovali zase pod výraz ten jednotlivé druhy artělů. Se stanoviska běžné řeči jedni i druzí jednali správně, tito užívajíce slova v širokém, oni v úzkém slova smyslu. Leč s našeho stanoviska jedni i druzí chybovali, neboť chtějíce dáti tomu nebo onomu slovu význam odborného terminu, musíme stanoviti jeho logický pojem, postrádající elastičnosti rozsahu, jaký může míti v řeči běžné.

Pozorujíce úsilí v tomto směru podniknutá dojdeme k úsudku, že i odborné badání nedovedlo se úplně osvoboditi z tyranství běžné řeči.

Tak r. 1835 Svjazev definoval artěl takto: »jest to spolek několika lidí, náležejících k nižším vrstvám, kteří se spojili ku společnému vydělávání, k společnému pronajmutí se k práci nebo k zaměstnání řemeslnickému.«[6]) Šedesát let po napsání tohoto slovníka objevil se jiný článek o artěli, rovněž ve slovníku umístěný, zahrnující pod ten výraz veškeré téměř organisace práce. Článek ten jest psán patrně pod vlivem Isajeva,[7]) jenž bez odporu příliš rozšiřuje pojem artělu. Neboť vedle starodávných ruských artělů bursovních a produktivno-konsumních, mluví také o »artělech« francouzských a německých.

---

[3]) Viz Slovník akademie petrohradské, heslo »artěl«.

[4]) Staehr, l. c. vol. I. str. 13. a 14., vol. II. str. 3.—5. Čerňavskij l. c., str. 127.

[5]) Byl dokonce činěn pokus nahraditi slovo »artěl« jiným zůstavujícím méně pochybností; ukázalo se však, že slovo ustálené již v odborné terminologii nelze odstraniti, aniž by tím vznikly nové zmatky.

[6]) Svjazevův článek v Encyklopedickém slovníku Pluchaři vol. III. str. 206., dle Isajeva cituje Staehr (l. c, str. 6.)

[7]) Encykl. Brockhaus a Efron čl. »Artěl«.

Následkem takového spojování pojmu artělu s pojmem associace vůbec zahrnuje Isajevova definice, jak správně poznamenává Čerňavskij[8]), vše kromě vlastního artěle. Za vliv Isajeva sluší rovněž považovati faktum, že tak zv. artěle bursovní byly po dlouhou dobu v Rusku i za hranicemi považovány za nejdokonalejší ukázku té lidové associace. Dle nich popisovány byly organisace artělů, dle nich byly klasifikovány a dle nich podávána statistika.[9])

Zatím se ukázalo, že právě těm sdružením nejméně snad náleží název artělů, jelikož vlivem západoevropským, jemuž dlouho podléhaly, ztratily tak dalece svůj původní charakter, že z organisací práce přeměnily se v společenstva druhu kapitalistického. Sluší ukázati na to, že přijetí k některým z nich jest podmíněno toliko zaplacením »vkupu«, čítajícího někdy i několik tisíc rublů, a že »artěle« ty v době sezony zaměstnávají sta najatých dělníků, jimž platí toliko obvyklou mzdu.

Proti názorům Isajevovým vystoupil sice již Wreden r. 1880[10]); avšak teprve energický protest Sazonovův[11]) a vědecky vedená argumentace Staehrova[12]) prokázaly úplnou bezpodstatnost obdivu, jakého se dosud dostávalo artělům, a obrátily pozornost jinam. Ony způsobily teprve, že otázka byla náležitě formulována. Neboť byly-li dříve zkušebním kamenem pro větší nebo menší zájem pro některý útvar artělů hmotný úspěch nebo doba jeho trvání, tito spisovatelé odmítli tyto známky buď jako nahodilé nebo povaze artěli odporující. Sazonov sliboval sice více, než dal ve skutečnosti, získal si však nepopíratelnou zásluhu svým nadšením pro artěl v pravdu národní a »fanatickým« odporem proti vyzískávání, jaké dělo se při artěli bursovním.

Nejlepší však knihu o artělech napsal bez odporu Staehr, který opravdu s mravenčí pílí podjal se práce prozkoumání a přesvědčení se o správnosti pramenů, týkajících se artělů. Podal kromě studia morfologického[13]) děje artěle od nejstarších časů do XVIII. stol. incl. Největší cena díla jeho záleží, jak zřejmo, v bohatství a přesnosti podaných faktů. Proto také lze práci tu odporučiti, jako práci čerpající z pramenů.[14]) Podávati výtah té práce není možno, náležíť mezi díla, z nichž lze buď podati důkladný referát nebo nedostatečný. Proto podám toliko to co nás přímo v té chvíli se týká.

---

[8]) Isajev, Artěli v Rossiji, Jaroslavl. 1881. Viz rovněž přednášky téhož spisovatele o národním hospodářství, Petrohrad 1895, str. 173.

[9]) Tschernjavsky l. c. str. 76.

[10]) Por. brožuru Foreign Office a článek v Encykl. Brockhause a Efrona.

[11]) Předn. polit. ekon. II. vyd. 1880, str. 150.

[12]) Články v Russkoj Mysli 1881, 1882, 1883.

[13]) Staehr, l. c., vol. II. str. 188. ve spoj. se str. 45.

[14]) l. c. vol. I.

»Artěl dle soudu Staehrova [15]) jest spolek organisovaný přesně dle prvotního vzoru rodiny na zásadě úmluvy společnosti skládající se z jednotlivců z různých rodin a na čas se s nim rozloučivších, trvající právě tak dlouho, jak jejich odloučení od vlastních rodin.« Již v té definici, s níž těžko nesouhlasiti, jedno zajisté obrací na se pozornost čtenářovu, ostré totiž vyznačení obrysů a přílišný důraz, jaký autor klade na přesnost, neli automatickosti procesu povstávání artělů. Stejnou správností soudu vyznačují se Staehrem (str. 28) podaná vypočtení charakteristických známek artělů, v tomto doslovném znění: »nevelký počet členů, úzké, téměř bratrské spojení, držení jednoho s druhým, společenství celého žití, při stole, obydlí, práci, zábavě atd.; stejná kázeň, poslušenství rozkazů vůdce, který řídí jak vnitřní administraci tak i poměry společnosti s třetími osobami, jehož stanovisko a poměr k soudruhům dodávají sdružení charakteristický ráz patriarchalní.« Ale i tu autor veden svým pedantismem činí ze své definice »šablonu«[16]) a jest následkem toho nucen všemu, co se do rámce jeho pojmu artělu nehodí odpírati název artělu. Již ta okolnost ku př. že včelařství nevymáhá opuštění rodinného krbu, stačí Staehrovi, aby zamítl možnost artělové organisace (roč. II. str. 121.).

Avšak takové šablonovitosti ve skutečnosti v životě býti nemůže. Podmínky politické, právní a ekonomické mění se časem tak, že i nejkonservativnější útvary společenské nemohou se opříti jich vlivu. Proto jest také Staehr nucen vytvořiti podivnou hypothesu »nezměnitelnosti artělu«. (Entwickelungslosigkeit des Artels.)

Jelikož náš autor věnuje celých 14 stran odůvodnění(?) své theorie, jelikož klade největší důraz na logickou stránku otázky a pouští se do úvah o tom, co sluší nazývati podstatou, právem a evolucí zjevu — jsme nuceni jeho názory uvážiti. Činíme to nejen proto, že jsou zajímavé, leč především z ohledu na význam, jaký autor sám úvahám těm připisuje. Obávaje se, abych myšlenky Staehrovy nepřekroutil, nebudu do výtahu vměšovati svých poznámek, jak se to zvykle činí, nýbrž podám svůj úsudek zcela zvlášť.

Těžiště celé theorie Staehrovy tkví v pozorování jinak správném a důležitém, že »povstávání artělů záleží na existenci rodiny patriarchální« (str. 8.). Jest nepochybno, že se zánikem zřízení patriarchálního ve vyšších vrstvách společnosti zaniká také i obyčej tvoření se artělů.[17]) Taková genese a známé nám charakteristické

---

[15]) P. Apostol (l. c.) ve svém díle ani v seznamu bibliografickém o díle Staehrově se nezmiňuje, což jest zajisté podivným.

[16]) l. c., vol. I. str. 54.

[17]) Vyjádření se Čerňavského (l. c., str. 116.). Viz tamtéž podrobnou kritiku Staehra: Čerňavskij vytýká mu také dosti nedůsledností při provádění základní myšlenky. Ostatně sám Staehr formuluje svou myšlenku zcela jasně: co se do té šablony nehodí, nenazveme k vůli jasnosti a k uspokojení požadavků logiky artělem, ale buď co buď vyjmeme to z našich úvah. (l. c., vol. II str. 18.)

známky artěle tvoří podstatu (Wesen) čili právo (Gesetz) toho zjevu. Podstata každého zjevu zůstane nezměnitelnou. Vidíme sice — pokračuje Staehr — jak v světě organickém jako v životě společenském, neustálou změnu, evoluci, avšak to není v nižádném odporu s tvrzením o nezměnitelnosti podstaty zjevu. Neboť my zjišťujeme při tom nikoliv »právo evoluce« daného zjevu, nýbrž pokaždé jiná práva (čili podstaty) různých zjevů, pozorovaných v dobách po sobě nastupujících.[18]) Pokud se artěle týče, zní Staehrova theorie takto: také artěl nemohl se rozvíjeti, již proto, že není něčím organickým, nýbrž zjevem společenským, na lidské vůli závislým, zvykem s větším nebo menším vědomím užívaným. Věděli-li lidé, chtějící utvořiti artěl, co jest podstatou té organisace, byl výsledkem jejich vůle nutně artěl a, co je nejdůležitějším, artěl »ničím nelišící se od všech dřívějších.«[19]) Setřel-li se však obraz artěle v paměti organisujících se, nebude associace jimi utvořená artělem. To jest asi v nejhlavnějších črtech kostra té mistrné, avšak neméně paradoxní konstrukce, směřující k odůvodnění tvrzení, že artěl[20]) na celém prostoru tisíciletých dějů národu zůstával něčím nezměnitelným. A zatím celé té argumentace, všech těch exkursí do oboru theorie poznávání a těch analogií přírodopisných[21]) nepotřeboval by spisovatel, kdyby nedržel se nepravděpodobné přímo »hypothesy« a kdyby nedopouštěl se omylů povahy logické a to dosti elementárních. Hypothesa o nezměnitelnosti jakékoliv formy společenské v době tisíciletého trvání jejího a priori budí silnou pochybnost, jak jsme svrchu to již poznamenali. Avšak jest snad možno, že právě artěl jest výjimkou? Něco podobného požadovalo by důkazu — jehož však nadarmo bychom u Staehra hledali; dotčená jeho argumentace jest jedním velkým sofismatem, jak se níže pokusím dokázati.

(Dokončení.)

Artěle.

Napsal **Norbert Pinkus.** (Dokončení.)

K utvoření si logického pojmu pozorujeme celou řadu jednotlivých zjevů a odlišujeme známky všem společné. Známky ty nejsou nahodilé a charakterisují nám celou třídu zjevů, tvoříce tresť čisté abstrakce, zvané logickým pojmem. Tak ku př. z pozorování sosen, lip, bříz atd. dostáváme pojem: strom. Kdykoliv jest nám však co činiti s konkretní skutečností, nebudeme hledati stromu — nalezneme toliko sosny, lípy, břízy — lišící se od stromu tím, čím se liší zjev konkretní od abstrakce. S druhé strany nesluší se zapomínati, že ty konkretní zjevy jsou v našem mozku stejně jako pojmy zaznamenány. Jenže pojem sosny, lípy, břízy vztahuje se k pojmu stromu jako species k genus a tedy každý z těch pojmů jest od tohoto obsahem bohatší, maje známky individualní, specifické.

A tak, pokud se týče artělů, není těžko se domysliti, v čem vězel omyl Staehrův. Užívání »šablony«, o níž svrchu byla řeč, rovnalo se hledání »stromu« v přírodě. Ale ta či ona definice artěle bude vždy abstrakcí, odtrženou od množství observací. Tvrzení, že ty nebo ony konkretní organisace byly vlastně artěle čisté formy, vede k přetvořování faktů nebo k odchýlení se od vlastní definice, čím značnou mírou náš autor chybuje.

Vracejíce se ještě jednou ke genesi logických pojmů, poznamenáváme, že žádný z nich nemůže domáhati se absolutnosti. Pomíjejíce již okolnost, že naše pozorování jen do jisté míry lze považovati za přesné, musíme pamatovati, že disponujeme ještě jen látkou, jež do té doby jest zbadanou. Jinými slovy: naše pojmy jsou produktem abstraktní práce ve směru retrospektivním. V tom tedy toliko smyslu může býti řeč o »nezměnitelnosti artěle«. Neboť kterak měly by se měniti abstrakce věcí dávno dokonaných? To, co se nemění, jest výtvorem naší duševní práce, ale konkretní artěle podléhaly, jak patrno, změnám velmi značným. Avšak s našeho nynějšího hlediska změny ty stejně se stírají, tak, jak stírají se individualní obrysy jednotlivých zjevů zemských, a zůstávají jen nejvšeobec-

nější jich obrysy v očích cestovatele, vystupujícího na vysokou horu.

A tak přes pochvalu, jakou jsem vzdal výše Staehrovi za jeho obraz artěle, musím mu učiniti těžkou výtku — že schází mu perspektiva. Víme však, že malíři právě tím, že příliš věrně podávají jednotlivosti — často téže chyby se dopouštějí; víme také, že v měřictví chyby v kresbě k nejzajímavějším sofismatům vedou.

Obávám se však, abych se příliš neodchýlil od svého předmětu. A proto poprosím toliko čtenáře, aby sestavil si výše uvedenou ocenu díla Staehrova s prací Čerňavského.[22]) Ačkoliveč kritik ten s přílišnou snad pedantickostí vytýká Staehrovi drobné vady, nepronikl náležitě do jeho hypothesy.[23]) Není také divu, že jest často nucen spokojovati se nic nemluvícími všeobecnými úsudky. Leč Čerňavsky má úplně pravdu, když tvrdí, že »dosud ještě nepodařilo se vytknouti pojem artěle způsobem objektivním, všeobecně platným co do jeho obsahu materialního«. Různí badatelé vytýkají obsah ten způsobem neobyčejně navzájem si protivícím. Nejdůležitějším a zároveň také nejobtížnějším úkolem jest tedy ustálení toho obsahu. Může se to díti toliko šťastnou intencí; objektivní totiž a přesně vědecká argumentace jest tu zatím nemožnou.[24]) Tato domněnka Čerňavského jest potud pravdivou, že i jeho vlastní pokus — podati správnou definici — slova jeho nikterak nevyvrací.

Tvrdí totiž (na str. 131.), že »dočasné associace práce«, »pomočami« rusky zvané, jsou »nejlepšími representanty artěle, neboť u nich užit jest artěl ve svém původním útvaru, přímo a ryze, v tomže odvětví produkce, v němž jako instituce poprvé spatřil denní světlo«. Jest zřejmo, že i tato definice chybuje tak jako Staehrova. Jestliže při oné ukázali jsme na spletení genus se species, tu vidíme naopak zase charakteristiku všeobecného pojmu artělu na zásadě jednoho z jeho druhů »dočasných associací práce«, totiž (»pomoči«), jež mají dle soudu spisovatelova býti prototypem všech jiných druhů.

A tak tvrzení Čerňavského, že schází dosud správná definice artěle, zcela se potvrzuje. Vyplní-li nynější práce ten nedostatek, jiní posoudí; zdá se mi však nepochybným, že výše uvedené kritické úvahy značně úkol ten usnadní. Nejčastěji totiž ne o odpověď, ale o podání otázky se jedná.

A jádrem otázky dle mého soudu jest toto: jakou cestou můžeme dojíti k pravé definici a co sluší na ní požadovati? Jak víme již z výše uvedených úvah, může pravý obraz artělu obdržeti toliko ten, kdo pohlédne na tisícileté děje té instituce a v té perspektivě — lze-li se tak vysloviti — à vol d' oiseau načrtne všeobecné obrysy. Víme dále, že k přehlédnutí tak velkého prostoru

---

[22]) Mluvíť Staehr o plioceně (str. 7.), o housence, motýlí (str. 14.) a pod.
[23]) l. c., str. 100.—127.
[24]) poc. str. 125.

nutno se vznésti do vhodné výše a s podrobnostmi byť nejpěknějšími se rozloučit. Aby smělce nepotkal však osud Ikarův, musí opatřiti si silná křídla, méně obrazně řečeno, jest nucen pamatovati na nevývratné zákony logiky, že čím více se rozšiřuje zrak pozorování, tím chudším se stává obsah našich pojmů.

Všichni spisovatelé, o nichž jsme mluvili, chybovali tím, že usilovali dáti svým definicím pokud možno nejvíce známek charakteristických. Není tedy divu, že pak živý material nemohl se do nich stěsnati a unikal a nutil je k tomu, aby vlastní myšlenky překrucovali a zbavovali základů.

Artěl, jako každý národní zvyk, byl podroben zákonům evoluce tvořivosti národů. Připomeňme si jen, jak každá legenda, každý mythus neb národní píseň, jdoucí z úst do úst, přechází od pokolení k pokolení čím dál v jiné formě; připomeňme si dále, jak kterýkoliv slavnostní obřad pohanský přetvořuje se vlivem křesťanství v kult některého svatého křesťanského, až v něm úplně zanikl a žije toliko ve změněné formě her dětských, nebo v přísloví, často jen v jediném rčení neb slově. A pochopíme, jak dalece jest mylným náhled Staehrův, že každý zvyk tak dlouho zůstává samým sebou, dokud se obnovuje vždy v téže identické formě. Právě naopak, znalost tvořivosti lidové ukazuje nám, jak živě se formy její měnily. Děloť se přec, že ve vypravování o nějakém hrdinském činu nejen místo, ale i osoby měnily se k nepoznání!

Jestli tedy podléhaly formy neustálým změnám, pak s našeho — retrospektivního — hlediska veškeré ty organisace měly jen tolik společného, že byly »artěle«, tak jako bujné vazy tropických krajin tím si jsou jen příbuzny — že jsou »stromy«. Vyjadřuji onu myšlenku úmyslně těmito trochu trivialními slovy, abych tím pronikavěji naznačil, že mluvíce o artěli, nikoliv o podrobnostech té organisace, o nějaké, jedné zásadě mysliti musíme. O té pravé zásadě, jež byla duší všech těch konkretních organisací promluvíme si.

Dříve však musím odbyti výtku, kterou učiní mi asi nejeden z čtenářů na tomto místě. »Jestliže«, řekne snad, »tak pojímáš evoluci artěle, proč mnohým organisacím, dokonce totéž jméno majícím, nechceš to právo přiznat? Vždyť i ony změnily toliko formu.« Ano, v tom právě to vězí, že změnily nejen formu, nýbrž zpronevěřily se právě oné nejvyšší zásadě tvořící podstatu artěle. A že zachovaly si jméno, jest vinen všeobecný úkaz, který vypozoroval L. Brentano — úkaz totiž nedostatku originality [26]) člověka při práci organisační. Vždyť na každém kroku lze pozorovati podobné radikální změny. Naše veškeré strunové hudební nástroje cestou tisícileté evoluce povstaly z luku prvotních lidí. Není-li i tato evoluční hypothesa pravdivou, poučuje nás přece jasně o mož-

[25]) str. 115.
[26]) Brentano cituje P. Apostol l. c., str. V. a VI.

nosti zpronevěření se každé instituce prvotnímu účelu cestou ponenáhlé evoluce. Odvolávajíce se opětně na svrchu uvedený příklad, povíme, že luk přestal být lukem nikoliv v chvíli, kdy na něm člověk začal brnkati, nýbrž teprvé tehdy, kdy přestal být zbraní v ruce člověka. Rozhoduje tu nikoliv vzhled a tvar nástroje, nýbrž toliko určení, jaké mu člověk dává.

Co tedy jest onou hlavní zásadou, tím cílem, který jak nit červená táhne se celými dějí artělu?

Poněvadž, jak bylo již řečeno, celá obtíž vězí v stanovení otázky, nikoliv v odpovědi, můžeme tuto formulovati již nyní: artěl jest společenská forma, jež jest projevem solidarity individuí necítících jako jednotlivci dosti sil k vykonání toho nebo onoho životního úkolu. Kdybychom do té definice nic nedodali, bylo by ji lze stejně dobře užiti na artěl, jako na každou jinou asociaci.

Ovšem, jak patrno, zásada solidarity stejně jako účel pomoci jednotlivci mají v artělu zvláštní zbarvení, jež odlišují tu asociaci mezi tisíci jinými a jsou vlastní příčinou zájmu, jaký jsme zkonstatovali o artělu. Neboť není pochybnosti o tom, dle mého soudu, že artěl jest něčím specificky ruským.

P. Apostol slibuje sice v úvodu k své knize[27]), že podá obraz artělu »jako útvaru organisačního, povstávajícího všude ve vyznačeném stadiu evoluce«, avšak sám (str. 3.) hned přiznává, »že dějiny podávají nám, bohužel, toliko velmi sporých zpráv o podobných ekonomických sdruženích rodových.[28]) V literatuře nalézáme zmínky, jakoby podobná sdružení existovala v Evropě a jakoby z nich byly povstaly bursy. Theorie ta byla Drem. Sullivanem v jeho předmluvě k přednáškám O' Kearyho rozvinuta a Henry Maine připojuje se k tomu náhledu ve své »The early history of institutions«. Avšak thema to není přece dosud dostatečně zbadáno. Značně více než historie podává materiálu ethnografie . . .« Tu uvádí autor fakta, nejen jeho tvrzení nepotvrzující, nýbrž svědčící přímo v můj prospěch (o čem níže).

Setkal jsem se v literatuře[29]) také se zprávami o institucích analogických artělům: maurských ve Španělsku k účelům zavodňovacím, italských compari, francouzských communautés i anglických lovibonds. Avšak i ty zprávy jsou tak kusé a podobnost jich s artěly tak malá, že ani je nelze považovati za dostatečné důvody universálnosti artělů.

Kdyby se však to kategorické tvrzení podařilo dokázati, byla by to jen polovina důkazu. Zůstávalo by ještě, aby vysvětlena byla zvláštní okolnost výjimečné úlohy, jakou artěl hrál v životě národa ruského. Proč měl artěl právě tolik půdy u Rusů, když

---

[27]) L. c., str. V.

[28]) Spisovatel mluvil před tím o vyvíjení se drobných artělů ze záporožské Siče, jako její miniatury.

[29]) Por. Jevreinova A.: Zadač i zakonodatělstva po otnoženii k trudovym artělam v »Žurnale Minist. Justicii« 1901, No. 7, str. 223; a Kovalevskij M.: Ekonomičeskij stroj Rossiji, 1900, str. 110.

u ostatních Slovanů ani stopy podobné organisace nebylo dosud nalezeno? A u nich přece především bylo lze očekávati analogii!

Sluší tedy otázku universálnosti artělu považovati za nerozhodnutou. S druhé strany uvidíme, že celá řada příčin působila k utužení svazků solidarity a dodává jim zvláštních známek u Rusů od chvíle vstoupení jejich na arenu dějin až do dnešní doby.

Fakta, jež uvedu, nejsou neznámými každému, kdo seznámil se s dějinami ruského národa, pokud nepojímáme je jako děje toliko panujících domů. Proto také nikdo mi snad neučiní výtku, že posuzuji věc příliš poběžně. Stvrzení našeho názoru pomocí jednotlivých druhů artělů dalo by snad obraz úplnější a barvitější. Ale omezené místo určené článku nestačí k tomu, abychom podali v něm bujnou rozmanitost forem.[30]) Možná, že však získá tím pohled nabývaje výraznosti a jasného vytknutí hlavní ideje. Stojíce pod vysokou věží vidíme okolní uličky a domy, ba jednotlivé její kameny; avšak teprve s vrcholku jsme s to, abychom ocenili, kudy plyne hlavní ruch a kam vedou jej hlavní arterie.

Rusové kolonisovali území dnešního evropského Ruska směrem od jihozápadu k severovýchodu. První nával alespoň slovanské vlny v prvých stoletích jich dějinné činnosti zdá se býti pokračováním onoho hnutí prvotního. Buď co buď, v stoletích IX., X., XI. a XII. vidíme, jak plemena ta volným krokem posouvají se k východu a k jihu.

Území to, nedotčené vlivy kultury antického světa[31]), bylo obrovským prostranstvím pralesy zarostlým a řídce jen finským a turecko-tatarským obyvatelstvem zalidněné. Že kolonisace Rusů měla co činiti i s podmínkami docela jinými, než s jakými stýkala se kolonisace jiných slovanských národů, netřeba dovozovati. Stačí pohlédnouti na mapu Evropy a jmenovitě na východní její polovici, veliký rozdíl tu jest na prvý pohled patrný. Síly a prostředky, jaké měli k disposici Slované k zajištění svých potřeb, byly, jak zřejmo, stejně primitivní, jako stav jejich tehdejší kultury. Již nejnutnější životní potřeby převyšovaly síly jednotlivců, příliš neschopných k lovu, příliš slabých k zápasu s panenskou přírodou, jež jakoby se chtěla mstíti za lupičský system (na příklad při úpravě rolí). Proto také Rusové od dávna nežili toliko v rodinách, nýbrž v celých rodech, pomáhajíce si tak sdružováním většího počtu jednotlivců příbuzných. Jest však patrno, že plemena ta nespokojovala se tou nejprostší činností. A tak k větším

---

[30]) Proto také odkazuji čtenáře k častokráte již citovaným pracím Sazonova, Staehra, Tschernjského, Apostola a j. Zvláště bohata materialem jsou díla Staehrova a Apostolova.

[31]) Víme, že řecké osady dále než k pobřeží Černého moře a ke Kavkazu nesahaly. Toho pobřeží pak se slovanská kolonisace neujala. Slované objevují se tu toliko v případech výjimečných, častěji v roli útočníků než kupců. Poměry ty nikdy však dlouho netrvaly; brzo totiž zástupy východních kočovníků přetrhly veškeru komunikaci.

lovům, k budování lodí a větších staveb, zejména prvních církví ruských, síly a organisace rodin byly již nedostatečnými.[32])

Především však vznikala potřeba asociace, když náhoda nebo povaha zaměstnání nutila k rozluce s rodinou. Jako příklad uvedu výpravy rybářské, loupežnické nebo vojenské, kdy svazky rodinné musely ustupovati společnému zájmu. S druhé strany zaměstnání tesařů a kamenníků, kteří téměř výhradně byli voláni k stavbě církví nebo sídel knížecích (choromů), samo sebou musela vésti život stěhovavý, jelikož v jednom místě podobné práce často se nepřiházely. Za takových tedy okolností, při malé schopnosti ve směru organisační práce (viz Brentana) povstávaly ony rodiny oněch jednotlivců postrádajících rodin (»Familien der Familienlosen«), o nichž tak pěkně, ale trochu příliš často a šablonovitě mluví Staehr.

Nezmenšuje to však významu oné hypothesy, jež nám vysvětluje nejen genesi oněch sdružení v staré Rusi, ale osvětluje jasněji i organisace vojenské. Organisace ty můžeme seskupiti ve tři kategorie. Nejdříve uvedeme »družiny« knížecí, podávající obraz dosti patriarchální. Členové družiny, z nichž časem stávali se knížata, obklopovali neustále svého vůdce, dělili se s ním o lup a později v jeho jménu vládli. Obvyklým zaměstnáním těch družin bylo vybírání »daní« pro knížata, nejčastěji byla to loupežnická výprava, neboť jest známo, jak poměrně pozdě »daně« v dnešním slova smyslu povstaly; mezi Slovany a finskými a j. plemeny velkého rozdílu při tom nebylo činěno, ti i oni »daň« platit museli.

Avšak někdy se úlohy vyměňovaly. Na východ a sever zatlačovaná plemena finská a turecko-tatarská vedla neustálý boj se slovanskými vetřelci. Na každé téměř straně nejstarších ruských kronik čteme o těch bojích; nemálo jest při tom zpráv o zdařených výpravách nepřátel, nutících Slovany k placení »daně«. Kromě těch sousedův na východě a severu velké nebezpečenství hrozilo na jižní hranici. Děje staré Rusi přeplněny jsou zprávami o neustálém stírání se Slovanů s plemeny, jež jedno po druhém zaplavovalo jižní stepi (Pečenězi, Turci, Palovci, Chazaři a jiní). V kronikách čteme také o neustálých výpravách knížat ruských proti těmto nepřátelům.[33])

Knížecí družiny, obyčejně nepříliš četné, nemohly zlu s dostatek čeliti. Zmínění stepní útočníci vpadávali na usedlosti ruské jako blesk z čistého nebe a se stejnou rychlostí zase mizeli. Ruská knížata, zejména kijevská, byla tedy nucena zříditi při hranicích strážnice jednak na obranu před drobnými nájezdy, jednak k tomu cíli, aby neustále pozorovaly pohyby nepřátel a o nich zprávy podávaly. Tam sídlily ony »vatagy«, t. j. drobné houfce, o nichž tolik zpráv zachovaly ruské byliny.

---

[32]) Por. Aristov: Promyšlennost drevněj Rusi, 1866, str. 87 a d.; Staehr, l. c., str. 29—35.

[33]) Tak na př. pro kronikáře nejlepším důkazem statečnosti knížete Jaroslava jest velké množství výprav, jež podnikl proti Pečeněhům.

Z těchto plodů lidového básnictví dovídáme se některé podrobnosti o životě a bojích. Mezi jiným ukazuje se, že úkol těch »vatag« neobmezoval se jen na obranu ruských hranic, nýbrž nabýval časem rázu čistě agresivního.

Totéž lze říci o novgorodských »povolnicích« (později »uškujníky« nazývaných), kteří objevují se teprve ve XII. století. I oni měli na svém praporu napsáno heslo války s Finy a jinými nepřáteli, ač svými výpravami na drobných loďkách (uškujích) dali se i svým dobře pocíititi.

Pozorujeme tu tři typy bojovných organisací staroruských, mající mnoho společných známek. Všude vidíme poměrně nevelký počet členů, rovnost všech členů a stejnou podřízenost kázni, rozkazům vůdce, který jediný má určité prerogativy, společný život a vůbec veškeré téměř známky, jež jsme výše dle Staehra podali.

V XIII. století mění se tlak východu na západ v nával, jenž se zapsal nejen plamenným písmem v dějinách politických středověkého Ruska, nýbrž zůstavil hluboké rýhy do charakteru, obyčejů, jazyka a celého života duševního ruského národa. Míním půltřetího století trvající mongolské jařmo, jež dle mého soudu mělo větší vliv, než jaký mu obyčejně připisují ruští spisovatelé. Již dříve Rusové absorbovali takřka různá cizí plemena. Při kolonisování tak ohromných prostranství již zalidněných nemohlo nebýti mírných poměrů mezi přistěhovalci a domorodci, a skutečně vyvinuly se nejen styky obchodní, nýbrž i smíšená manželství a veškeré formy vzájemného sblížení se. Přihází se často v kronikách, že jakés plemeno, o němž dříve bývalo s dostatek zpráv, najednou úplně mizí; lze to zejména pozorovati v těch místech, kde cizí plemena se všech stran obklopena byla Slovany. Konečně i ony »vatagy« v jižním Rusku, o nichž jsme se výše zmínili, podlehly časem vlivu nových útočníků, s nimiž patrně ne vždy vedly válku, a přijaly od nich mnoho zvyků, způsob vedení boje a útočných výprav, konečně i mnoho slov. Již jméno »kozák« (kazak) jest vlastně původu tatarského a znamená »obyčejný jezdec«; jest zajímavo, že název ten původně týkal se výhradně toliko oněch cizích útočníků a teprve časem začal označovati ony volné vojenské houfy nebo bandy, utvořené především z živlů slovanských. Pokud se týče kozáků dob pozdějších, nikdo nemůže u nich popírati příměsky cizích plemen, jelikož jest to okolnost nevývratně dokázaná, že do svých organisací přijímali každého, kdo chtěl se podrobiti jejich kázni.

Avšak veškeré ty dřívější objevy asimilace prvků finských a turko-tatarských nemohou býti postaveny do jedné řady s vlivem jařma mongolského, jež svým dlouhověkým trváním, jak zřejmo, působilo jinak než styky a srážky s aborigeny a národy stepními. Byliť tu Rusové jim rovni silou a mnohdy byli i vítězi. Stihl-li Rusy osud přemožených, ukládal jim těžké daně a s nimi veškeré pokoření a utlačení u východních despotů obvyklé. Po svržení jařma vše se změnilo. Rusové se svobodou nabyli také panujícího

postavení nad Mongoly, tak že mnoho knížat tatarských vstupovalo do služeb ruských. S tatarskými knížaty přicházely tisíce bojovníků a tak proces absorbování cizích živlů, začavší se v XIII. století, pokračoval daleko rychlejším tempem.[34]) Vliv těch cizoplemenných příměsků bude lze teprve tehdy náležitě vymeziti, až prozkoumá je odborné vědecké badání, prosté národnostních předsudků.

Stačí zatím upozorniti, že již fysiognomie Rusa má zřejmý zvláštní ráz, silně připomínající živel mongolský a velice odlišný od rysů tváří jiných Slovanů. A právo obyčejové i jazyk ruský mají mnoho živlů téhož původu.

Nejlepším příkladem toho může být právě artěl, od něhož jsme se zdánlivě oddálili. Ve skutečnosti veškeré fakty výše uvedené měly dokázati naše tvrzení o výjimečných okolnostech, jež působily k vytvoření, ustálení se a rozšíření tohoto zvyku — artělu — v Rusku. Na tomto místě chci jen na to důraz položiti, že jednou z těch výjimečných okolností byly právě ty východní vlivy.

Uvažme nyní, že badání ethnologů prokázalo existenci artělu podobných organisací u různých kmenů mongolské racy (v Mandžursku u různých plemen loveckých, u Tunguzů sibiřských, u Syřanů, Kichizů a Burjatův); že organisace ty od dávna byly známy a velmi hojně užívány; že Rusko jest pásmem, dělícím Asii od Evropy; že v této, a co zejména sluší připomenouti, v zemích slovanských nebylo dokázáno, že by podobné organisace existovaly; že konečně veškeré výrazy, týkající se artělu, jsou původu východního.[35]) Uvážíme-li to vše, dojdeme beze vší pochybnosti k úsudku, že máme tu co činiti s něčím více než s prostou náhodou.

Veškeré ty fakty byly známy Apostolovi.[36]) On dokonce poznamenává, že jest »velmi zvláštní ta okolnost, že národ ruský nenašel si zvláštního pojmenování pro instituci, s níž stýkáme se v jeho životě na každém kroku a ve všech dějinných dobách«. Neumí však nalézti jiného vysvětlení té »zvláštní okolnosti« kromě zběžné poznámky o stycích Rusů s finsko-tatarskými plemeny, u nichž »artěl byla institucí velmi rozšířenou«. Avšak základním tvrzením jest, jak již víme, vysvětlení artělu jako organisace povahy universální. Usudek ten jest, buď co buď, příliš odvážným, pokud »řídké« a »nedostatečně prozkoumané« zprávy o oněch analogiích artělu v západní Evropě nebudou náležitě konstatovány.

Daleko pravděpodobnější zdá se mi býti domněnka, že dlouho trvající existence artělu a mohutný jeho význam v životě národa

---

[34]) Na počátku XVII. stol. jest na moskevském trůně Tatar Boris Godunov a ve vojsku samozvanců bylo nemálo pluků tatarských.

[35]) »Artěl« pochází z turko-tatarského slova »orták« = společný i »el« = národ; »vataga«, »vataman«, »bursa«, »kozak« a jiné jsou téhož původu (ač prvých dvou slov původ dosud dokázán není).

[36]) Viz Apostol l. c., str. 3—9 a V. Apostol podává referáty z prací Ščapova, Pokomarjěva a Kropotkina o Burjatech, Kirkizech, Syřanech a j.

ruského byly podmíněny s jedné strany utužením svazků solidarity za výjimečně těžkého boje o existenci následkem poměrů geografických a historických, s druhé strany stykem s plemenem racy mongolské.[37])

Vyslovená tu domněnka má — co nepopírám — toliko cenu hypothesy. Ale jediná známka dle mého soudu jest nepochybna. Pohlédneme-li na minulost této asociace, zpozorujeme, že povstává vždy v případech, kdy osoby, jichž se to týká, stojí před úkolem, s něhož by nebyly.

Velká massa ruského lidu, z níž rekrutují se členové artělů, nalézala se po věky ve velice nuzných poměrech hospodářských. Radikálně měnily se toliko jich poměry právní Se smutkem sluší přiznati, že v nivelujícím působení chudoby a v solidaritě chuďasů sluší viděti *podstatu artělu*; ony to jsou a byly tím tmelem, který jak v minulých stoletích tak i v posledním zapřahal Rusy k společné práci.

Po staleté porobě právní i hospodářské ruský rolník nabyl konečně r. 1861 svobody. Brzo se však ukázalo, že naděje, jakou v tu reformu měly nejlepší síly ruské společnosti, nikterak se nepotvrdily. Osvobození ruského lidu a obdaření ho půdou dělo se dle dvou zásad, jichž následky objevily se zhoubnými. Přiřčeny sedlákům právě ty pozemky, jež v době poddanství drželi. A, jak známo, majitelé statků nejlepší půdu sami vzdělávali a ze svých pozemků právě části nejhorší dávali lidu. Z toho vzniklo, že půda selská jest téměř vždy na drobné kusy pozemků rozdělena jako šachovnice a svou úrodností sotva že se málo jen liší od půdy k vzdělávání se nehodící. Hlavním však pramenem chudoby byla zásada druhá, dle níž počítán byl prostor podílu (»nadělov«).

Domácí průmysl (promysl kustarnyj) ruských mužíků byl, jak známo, od nejstarších časů pro ně značnou podporou, nejen je zaměstnávající v zimních měsících, ale dávající jim možnost zvětšení nepatrných příjmů z rolí. S těmi dodatečnými příjmy počítáno při rozdílení podílů selskému lidu: počítáno totiž tak, aby půda s »kustarním« výdělkem stačila k výživě průměrné selské rodiny. Byl to osudný omyl ekonomické povahy, způsobený příliš rychlou prací zákonodárnou; nepočítáno na to, že by se ony průmyslové poměry mohly změniti, ba že by ty výdělky mohly úplně zaniknouti. Zatím první kroky velkého průmyslu v Rusku působily zhoubně na domácí průmysl.[38]) Jestliže totiž stroj, jako všude, jediným úderem nezničil ruční práci, dle věrohodných zpráv zapřahá 80 až 85% těch drobných průmyslníků do práce v službách kapitálu. Ruští »skupčíci«, kteří vystoupili v roli prostředkovatelů

[37]) Myšlenku tu nadhodil jsem již v 48. čísle »Economic Journal«. December 1902, str. 491.

[38]) Viz Kovalevskij M.: Ekonomičeskij stroj Rossiji str. 108. Fomin: Očěrk istoriji gvozdarnoj promyšlennosti v Rossiji 1894. Tento dokazuje ku př., že výdělek »kustarja« při výrobě hřebíků obnášel: r. 1860 1 rub. 50 kop., r. 1876 již jen 50 kop., dnes 25—43 kop. týdně.

mezi trhem a producentem, ukázali se o nic lepšími vykořisťovateli než tvůrci anglického »sweatingsystemu«. Celé artěle zaměstnávali podobní podnikatelé, stlačujíce jich výdělek na minimum.

Není tedy divu, že po pozbytí toho tak důležitého pramene důchodu ruští sedláci nebyli s to, aby nesli břímě daní a platů likvidačních (za půdu). Jsou okresy, v nichž ty platy převyšují výtěžky z půdy. K tomu ještě protekční hospodářská politika vládní byla v posledních letech obrácena k podpoře rozvoje velkého průmyslu a obchodu na úkor zemědělství, jež v Rusku, jako v celé Evropě prodělává těžkou krisi.

Následkem těch okolností selský proletariát nemající půdy roste každým dnem; tak ku př. r. 1894 napočteno kolem 2,074.000 nezaměstnaných dělníků zemědělských.[39]) V posledních letech usilovala sice vláda působit proti tomu zlu, stěhujíc sedláky ve velkém počtu do Sibiře, kde jest ještě dostatek půdy, jež stačila by i pro extensivní hospodaření selské. Avšak kolonisace ta jest ještě příliš mladou, než aby bylo lze ocenit její účinky. Proto sluší se počkati s úsudkem o ní. Jedno jen lze o ní poznamenati, to totiž, že kolonisté pocházejí z týchž téměř gubernií, jež vyznamenávají se největší úrodností půdy. Kraje ty (černozem) jsou tak úrodné, že byly téměř výhradními místy, z nichž vyváženo obilí do celého Ruska i za hranice. Vývoz ten jest dle úsudku většiny národohospodářů výsledkem anormálních poměrů sociálních a slouží jim spíše za měřítko nedostatečné výživy ruského sedláka; není nikterak výsledkem přílišné produkce obilí v poměru k vnitřnímu trhu.[40])

Na illustrování poměrů podám několik faktů z dějin jednoho okresu (ujezdu) s 306.000 obyvateli. Roku 1892, jak známo, velmi neúrodném muselo hledati v žebrotě pomoc v okresu šadrinském 7% obyv. (v tom 10.217 mužů a 12.675 žen). Děti, živené výhradně téměř travou, jevily »známky pomatenosti«. Úmrtnost okresu toho tak se zvětšila, že místo dřívějšího stálého vzrůstání obyvatelstva ubylo ho o 4000 duší.

A ještě fakta, týkající se přímo artělu. Nosiči ve vsi sarské (okres alatyrský gubernie simlinské) utvořili artěl, jelikož dostali po $^3/_{16}$ desjatin[41]) orné půdy a po $^1/_2$ desj. luk, upadli v nejhorší nouzi. — V gubernii chersoňské následkem hladu objevila se myšlenka utvoření zemědělských artělů; návrh ten byl r. 1894 proveden; nejdůležitější pohnutkou utvoření těch artělů, jak dovídáme se z normálního statutu,[42]) byla chudoba tamějšího rolného lidu. — Podobných příkladů mohl bych ještě celou řadu

---

[39]) Dle úřední zprávy, vydané na rozkaz komitétu ministrův.

[40]) Londýnské loděnice bývají často přeplněny obilím, hnijícím ve skladech, zatím co současně 40 osob ročně umírá hlady. Jsou nám také známy hlady v Indiích v době, kdy vývoz obilí ve velkém byl možným.

[41]) Viz čl. o okresu šadrinském v Ekonomič. Žurn. 1893, N. 7—8 str. 29.

[42]) Desjatina = 2400 čtver. sáhů = 1,0925 ha.

uvésti, neboť v popisech artělů nalézáme neustále zmínky o tom, že členové »zavazují se nechodit do města na žebrotu«, že »od chvíle zavedení artělu žádný z jeho členů nebyl bit knutou, ani nešel spat o hladu« a pod. Soudím však, že již tyto podrobnosti dostačí k osvětlení mé myšlenky.[43])

Projevy solidarity a bratrské téměř rovnosti nejsou tedy výsledkem nějakých zvláštních předností národního charakteru. Způsobily je příčiny čistě objektivní povahy, a to jak poměry zeměpisné, tak politické a ekonomické. Ona v idylických barvách představovaná rovnost »artělščikův«, jak jsme viděli, vypadá z blízka méně idylicky a není výsledkem artělové organisace, nýbrž naopak jest jednou z nejdůležitějších příčin povstávání artělů. Vezmeme-li věc se stanoviska »absolutního«, lze tu rovnost považovati za něco žádoucího a následování hodného; avšak bližší poznání konkretních forem a poměrů té rovnosti rozptyluje ten klam, platí se za ni těžkou obětí předcházející nouze.

Kde nepozorujeme onoho nivelisačního působení chudoby, buď se artěl rozpadá, nebo jest toliko artělem dle jména. Jest všeobecně známo, že zámožnost sedláků byla vždy největší překážkou, o niž organisace, »kommunistickými« nazývané, t. j. mir a artěl se vždy rozbíjely. Ne bez odůvodnění nazývají sedláci chudí ony bohaté »mirojedy«.

S druhé však strany důkazem pravdivosti mého tvrzení byly nezdařené pokusy, na iniciativu a ku příkladu Vereščaginovu v letech šedesátých a sedmdesátých minulého století podniknuté, aby pomocí artělu přesazena byla na ruskou půdu sdružení kooperativní při výrobě sýra, hnané smoly a dehtu, dále artěly mlékařské, tovární, »kustarní« a záložensko-spořitelní.[44]) Veškeré ty pokusy až na naznačené výjimky skončily se s úplným nezdarem, a jestliže některé ze založených těch organisací ještě nějakou dobu vegetovaly, dálo se to toliko následkem obětavosti a snažení soukromých osob nebo státní podpory. Smutné ty zkušenosti ukázaly ještě jednou, že obětavost a nadšení mnoho neprospějí, nejsou-li doprovázeny znalosti věcí. Vereščagin ku př. připisoval neúspěch svých snah neznalosti odboru mlékařského a místních poměrů pro to odvětví průmyslu. Jest však patrno, že bylo tu něco více, co práci šlechetných těch pracovníků v niveč obracelo. Neznalit podstatu organisace, kterou snažili se založiti, tak jako byla jim cizí i podstata artělu.

Z těch příčin hledím skepticky na otázku zavádění artělu na jinou půdu. Kde podmínky ekonomické a politické nejsou podobné položení ruského mužíka, tam artěl má malé šance na úspěch,

---

[43]) Sestaveného advokátem Levitským, který v tom oboru získal si velkých zásluh.

[44]) Uvedené fakty vyňal jsem z Apostola (l. c., str. 102., 122., 127. a j.). Není však to výsledek zvláštního badání mého; téměř u každého popisu artělu lze pozorovati uvedené charakteristické známky.

pokud má skutečně zůstati artělem. Nelze však popírati, že artěl vyznamenává se znamenitými vlastnostmi pedagogickými. Vychovávát kázeň, píli a j. dobré vlastnosti svých členů, již proto, že práce nekoná se pod hrozbou biče nebo jiných donucovacích prostředků vymyšlených dozorci, nýbrž že povzbuzuje k ní bdělé oko soudruhů stejně navzájem jeden druhého pozorujících, protože všichni mají stejný zájem na zdaru práce. To povznáší artělščika v jeho vlastních očích; slyšme, co ku př. roku 1700 praví o sobě artěl, nabízející svou práci: »Jsme nájemníci, nejsme poddanými ani bojarův, ani metropolity (»vlastelina«), ani kláštera, ani uteče nci něčími, nýbrž svobodnými lidmi velkého gosudara (cara) z různých měst, známe se navzájem, jsme lidé dobří a nikoliv zloději a ručíme za sebe navzájem hlavou za hlavu.« A v očích národa jest náležení do artělu nejlepším vysvědčením pro člověka. Není mnoho přehnaného v nadšených slovech Jevriejnové: »Dle soudu lidu jest náležení k artělu superlativem epitheta k naznačení osobních schopností, mravních předností, stupně uvědomělosti o povinnostech společenských, oddání se společné věci artělu, zapření těsně egoistické individuality, silné, svobodné, dokonalé a schopné dalšího zdokonalení.«[45])

Prospěchy mravní, o nichž tu mluvíme, přinášejí ruskému lidu prospěchy materiální, nemenší zajisté důležitosti. Jestli totiž si uvědomíme, že jednou z nejbolestnějších stránek hospodářského zřízení současného Ruska jest nedostatek úvěru, nejen proto, že jest nedostatek peněžních ústavů, nýbrž i pro slabě vyvinutou vzájemnou důvěru, pochopíme důležitost úlohy, jakou mají artěly. I vláda i osoby soukromé raději dávají práci, zejména tam, kde spojena jest se zodpovědností, artělščikům než jiným osobám, poněvadž vidí v artělu tu mravní záruku — a často i finanční — které jednotlivec nedává. Solidární ručení (»krugovaja poruka«) artělu za jeho členy a každého člena za závazky artělu, u většiny artělu zavedená, důvěru tu ještě zvětšuje. Mylnou však jest domněnka, jako by ono ručení bylo podstatou artělu. Nemůžeme se tu pouštěti do řešení otázky, zda tato instituce práva obyčejového jest tak starodávnou, jak se někteří spisovatelé domnívají, a zda prospěchy z ní plynoucí jsou skutečně větší než křivdy, jež činí jednotlivcům. Jsou to bez odporu otázky velice důležité,[46]) leč nelze je odbyti tak zkrátka, jelikož vyžadují, aby brán byl zřetel k mnoha individuálním okolnostem.

Na štěstí však jest mnoho dosud artělů, které neznají té formy ručení; můžeme tedy spokojiti se zaznamenáním té časté ale nikoliv absolutně závazné známky artělu.

Organisace artělů vyznamenává se vůbec velkou různorodností Některé z nich přiházejí se častěji, jiné méně často; leč, jak již víme, nikoliv to rozhoduje o povaze dané instituce.

---

[45]) Voroncov: Artelnyja načinaňa russkago obščestva 1895.
[46]) Jevriejnova l. c , str. 233.

Tak ku př. artěly nejčastěji mají za účel společnou práci. Nepřekáží to však, abychom viděli tutéž hlavní zásadu užitu v artělech žebráků, hudebníků, zlodějů, tuláků a p. a dále v t. zv. »pirách a bratčinách«, jichž účelem jest společná zábava. Vidíme tedy, že artěl přiházel se a přihází dosud ve všech téměř oborech působnosti.

Poněvadž však každý nový artěl může se svou formou různiti ode všech dosavadních, poněvadž, jak již víme, sluší podstatu artěle v něčem zcela jiném hledati, nelze ani mysliti o vyčerpávajícím všeobecném popisu jich organisací nebo vyčerpávající jich klasifikaci. Znamenalo by to totéž, jako chtíti popisovati a klasifikovati veškeré stávající a možné formy lidské působnosti.[47])

Jestliže pokusy v tomto směru podniknuté mají alespoň praktický význam, naprosto žádného významu nemají snahy pro sestavení statistiky artělů. Podobný úmysl mohl totiž vzniknouti toliko u někoho, kdo nepochopuje podstatu artělů. Neboť jak lze mluviti o statistice na př. »kotljanů«? Jsou to artěle rybářské, dělící se na »stálé« a »skývané«. Tyto povstávají v případech nutné potřeby zvětšení počtu rybářských lodí (»karbasy«), když se na př. objeví velryby. K uzavírání nějaké smlouvy v podobných případech nebylo by času; proto stačí »kývnutí« rukou, aby došlo k utvoření kotliny. Samo sebou se rozumí, že kořist po lovech dělí se na rovné části a artěl ihned se zase rozpadá.[48]) Jak v těchto případech, tak v případech utvoření artěle k vytažení lodi z mělčiny o žádném zapisování jmen nemůže být řeči. Tím méně dalo by se něco o finančních resultatech nebo množství jednotlivých artělů říci.[49]) Jestliže úřední orgány statistiky podjímají se někdy té úlohy, budou data jim přístupná neobyčejně neúplná a budou se moci týkati toliko některých druhů artělů.

Zdá se mi však, že práce ta mnoho by nám ani nepodala. Význam artělu jest především qualitativní povahy; úsilí, měřit jej mírou číselnou, znamenalo by podjímati se úkolu, který nedá se rozřešiti.

Avšak mluvíme-li o úkolech té neb oné organisace, nejčastěji nežádáme na ní, aby konala úlohu, nejvíce vhodnou jejím silám a duchu, nýbrž jinou, kterou bychom jí rádi vnutili. Proto jedni chtěli učinit z artělu asociaci kooperativní; jiní zase chtějí ji zapřáhnouti do války s otázkou sociální (Jevriejnova) nebo užiti jí k obraně zájmů drobných průmyslníků před velkým průmyslem

---

[47]) »Krugovaja poruka« jest totiž zavedena také u většiny míru. Debaty o účelnosti neb škodlivosti té instituce nelze považovati ještě za ukončeny; názory autorů jsou závisly na všeobecném soudu o účelnosti udržení mírových organisací.

[48]) Nikterak tím nechci popírati užitečnost popisů jednotlivých druhů artělu; chci toliko položiti důraz na nemožnost vyčerpávajícího jich vypočtení a zejména shrnutí jich do jediného všeobecného popisu. Pokud pak se týče jednotlivostí, odkazuji čtenáře k často již citovaným monografiím.

[49]) Viz Staehr l. c., str. 152.

kapitalistickým. Artěl však má své vlastní a sobě vlastní úkoly. Jest posledním útočištěm pro lidi úplně zchudlé; působí blahodárně na mravní vzdělání, vychovává k pracovitosti a činí prostý lid schopným k práci; konečně umožňuje úvěr jednotlivcům, nemajícím nic kromě dvou rukou a jméno člena artělu.

Nelze předem rozhodovati, ukáže-li se artěl schopným učiniti zadost i oněm dalším požadavkům. Kdyby však artěl zklamal veškeré ty naděje, jež různí lidé k němu mají, vlastní obor jeho působnosti vždy zůstane dosti široký, a buď co buď, nikoliv proti artělům, ale proti falešným jich interpretům sluší obrátiti ostří kritiky.

*

Abychom však přešli od theorie k životu praktickému, pohledněme na konec na stanovisko, jaké dříve a dnes k artěli zaujímá ruské zákonodárství.

Uvážíme-li, jaký velký význam má artěl v hospodářském životě ruském, jak hluboký byl jeho mravní vliv na pracující lid a jak starobylým jest útvarem společenským, podivíme se nemálo stanovisku, jaké ruské zákonodárství k němu do nedávna zaujímalo. Stanovilo‌t do r. 1902 několik toliko norem, týkajících se artělů bursovních (čl. 81.—104. obch. zák.[50]) přenesených sem ze zákona o cechách [z r. 1799]) a kromě toho nemnoho předpisů, týkajících se jiných druhů artělů, rozptýlených po různých svazcích zákonníka.[51])

Avšak norem všeobecných, jež by artělům dávaly výslovnou právní existenci a upravovaly jak vnitřní, tak vnější jich poměry a dávaly oprávněným zájmům ochranu před zneužíváním a vyzískáváním, takových norem ruské zákonodárství do nedávna neznalo. Slabou útěchou byla okolnost, že ruský mužík tuto jako i jinde řídil se právem obyčejovým, zastupujícím dosud právo psané u většiny ruského lidu. Ještě méně oprávnění měly naděje kladené v blahovůli soudců, od nichž se očekávalo, že, nejsouce vázáni předpisy právními, dovedou svými rozsudky stvořiti právní podklad pro artěl a tím vyplní nedostatek psaného práva. Tratilo‌t právo obyčejové, tolik pochybnosti na vlastní své půdě poskytující, svou sílu tradice ve všech případech, kdykoliv stýkali se členové artělů s městským obyvatelstvem, soudci přece zase nemohli s dostatek vyhověti tomu úkolu, který byl samému zákonodárci příliš těžkým. O tom svědčí ku př. případ z praxe soudní uvedený Hessenem (J. V. Hessen).[52]) Jakýs artěl podjal se práce za určený plat

---

[50]) Nezapomeňme, že artěle »bursovní« mají s organisací, o níž mluvíme, toliko jméno společné; proto okolnost, že některá z těch sdružení podávají číselné výkazy, mé tvrzení nikterak nevyvrací.

[51]) Svoda zakonov. A. XI. č. 2. art. 2409—2420.

[52]) T. XII. č. II., T. XII. č. I. (o burlacích), dále T. VII. (»Gornyj Ustav«). Apostol, cituje tyto svazky, poznamenává: Das Verhalten der russischen Gesetzgebung zur Artjelorganisation war bis jetzt ein rein passives. Die bisherigen, in den russischen Gesetzen über die Artjele vorhandenen Regulative sind nicht zum Schutz und zur Unterstützung der Artjele, sondern weit mehr zur Wahrung staatlicher oder persönlicher Interessen geschaffen. (Das Artjel 1898 str. 106.)

*

a žádal potom jeho zvýšení; když žádost byla zamítnuta, přerušil práci. Před soud postaveni byli však toliko tři artělščíci (dle art. 1358 »Уложенія о наказаніяхъ« — zákonník o trestech) a získán proti nim rozsudek v prvé i druhé instanci (v soudě okresním a soudní komoře). Kasační žaloba těch tří artělščíků, odůvodněná tím, že nikoliv oni, nýbrž celý artěl uzavřel nájemní smlouvu, byla však u senátu zamítnuta, ač kasační praxe vždy považovala artěly za právní osoby. Toto rozhodnutí (N. 33 z r. 1899) bylo, buď co buď, neklamným důkazem toho, jak artěly jsou zbaveny práv, jak jim ani právo obyčejové ani soudní praxe málo jest platna.

Není tedy divu, že věc ta uznána byla ve sferách vládních za neodkladnou. Proto přes to, že komise ustanovená k vypracování návrhu »Občanského zákonníka« (kniha V. o závazcích vyd. r. 1899 návrhu) na věc tu vzala zřetel, byla utvořena zvláštní konference při někdejším oddělení obchodu a průmyslu (min. financí), jejíž dílem byl »návrh zákona o společenstvech pracovních a artělech«. Správně totiž uvažováno o nebezpečenství, že by urovnání záležitostí artělu mohlo býti mnoho let odkládáno, jestliže by mělo býti nerozlučně spojeno s osudy návrhu občanského zákonníka, který asi ne tak brzo dočká se potvrzení. Zatím návrh ministerstva financí, který vyšel r. 1899, vyvolal živou diskussi v tichu a, ač byl několikrát přepracováván, v poměrně krátké době stal se zákonem.

Zákon ze dne 1.—14. června r. 1902 (doslovný titul jeho jest: Položenije ob artělach trudovych. Vysočajše utverždeno 1. juna 1902 goda) hned v úvodě definuje (art. 1.) artěl, jako: »společenstvo, utvořené k provádění určitých prací a průmyslu (радощъ или промысловъ), k spravování služby nebo úřadů, osobní práci členů na společný účet s ručením (грудовая порука)«. Definice ta činí konec dřívějším neporozuměním, plynoucím z rozšíření pojmu artělu v běžné řeči a i v terminologii vědecké;[53]) s druhé strany nesnižuje jej, jako to učinila výše uvedená komise (art. 911. návrhu), jež artěle produktivní vřadila do »společenstev nestálého složení«. Neboť, je-li zásadou artělů úděl členů osobní prací, nesluší se míti za to, že práce ta musí býti výhradním předmětem transakce s třetími osobami. Vždyť jest známo, že drobný průmysl kustarní (кустарной) jest ode dávna jedním z hlavních úkolů artělů. Avšak sdružení úvěrní, pojišťovací, konsumní atd.. nevyžadující osobní práce účastníků, nejsou, jak jest zřejmo, zahrnuta v zákoně z r. 1902, ač mnoho toho druhu společenstev nazváno bylo »artěly«. Avšak i artěle ve vlastním toho slova smyslu jsou tu jen potud vzaty v úvahu, pokud povstávají na základě zákona; ale artěle, povstávající na základě úmluvy,

---

[53]) J. V. Gessen (Poluščnik Juriskonsulta Min. Justicii), Artěly. Zakon 1. juňa (s razjasněnijami po predstavleniju Ministerstva Financov projektu komisii po sostavleniju graždanskago uloženija i dr.) i dějstvujuščije obrazcovyje ustavy. Petěrburg 1902 p. 5.

podrobeny jsou i na dále předpisům všeobecných zákonů (art. 2. a 3. zák. z r. 1902) a práva obyčejového (dle art. 130. zák. o občanském řízení).

Zákon tedy zřetelně vymezuje hranice, v nichž hodlá působiti, neomezuje při tom nikterak národní pud k drobným organisacím žádnými nařízeními. Touže snahou vyznačuje se také ustanovená nyní procedura potvrzování stanov artělů. Místo dřívějšího pořádku, dle něhož musely býti stanovy artělu k potvrzení podávány náležitému ministerstvu, zákon z r. 1902 odevzdal záležitost tu do rukou gubernatorů (čl. 4.), ukládaje jim, aby toliko v případech pochybných předkládali věc ministerstvu financí a to v době jednoho měsíce ode dne podání stanov (čl. 5.).

Svěření rozhodování o artělech gubernatorům jest vzácnou výjimkou, jaká dosud učiněna toliko společenstvům konsumním. Dřívější procedura vyžadovala mnoho času,[54]) než si ministerstvo získalo informací od místních úřadů, kdežto nyní během měsíce musí býti podáno rozhodnutí. Konečně jest uveřejnění stanov předepsáno toliko v místních denních (Gubernskich Vědomostach) a nikoliv již v »Senatskych Objavlenijach«, »Sobranii uzakoněnii« a pod., jak dělo se dříve a mělo v zápětí nemalé zdržení, a právní existence artělu nepočíná se již od chvíle uveřejnění stanov, nýbrž od chvíle usnesení valné hromady zakladatelů artělu (čl. 8.). Úvažívše to vše, nuceni jsme souhlasiti s Gessenem, který právě novou tu proceduru, obsaženou v zákoně z r. 1902, považuje za nejvýznamnější a nejprospěšnější.[55])

Zákon skutečně velice usnadnil a urychlil tvoření nových organisací. Rovněž zákony normální, jež má právo vydávati ministerstvo financí (čl. 7.), nemalého usnadnění poskytují jednotlivým druhům artělů. Takový úkol do jistého stupně mají zákony: 1. »Artěly kustarnych Masterov Votkinskoj volasti«, Saratoskago ujezda, Vjatskoj gubernii, pak 2. »Moskovsko-Nižegorovskoj artěli«, jež byly uznány ministerstvem za vzorné a na něž při pracování návrhu brán zřetel.[56]) Avšak ještě většího pokroku v tomto směru lze se nadíti od skutečných normálních zákonů, jestliže ministr tohoto svého práva také bude užívati.

Buď co buď, již dnes může artěl dosti snadno a rychle nabývati práv právnické osoby, čili slovy textu zákona z r. 1902 »může kupovati statky, uzavírati smlouvy, přijímati závazky, státi před soudem i jako žalobce i jako žalovaný. Artělu dovoluje se míti závody průmyslové a obchodní« (čl. 12.). Proč tu užito bylo tohoto vypočítávání místo termínu »osoba právnická«, srozumitelného každému právníkovi, není známo,[57]) tím více, že v článku

---

[54]) Viz úvod k této práci a A. A. Isajev: Načala političeskoj ekonomii, V. izd. Petěrburg 1900 p. 185.

[55]) A. Kaminka uvádí (v čl. »Projekt položenija o trudovych artělach« v »Pravu« 1901 N. 5.) že od podání prosby a potvrzení stanov do jejich uveřejnění uplynulo průměrně 310 dní.

[56]) J. V. Gessen, l. c. pp. 15—19.

[57]) Viz J. V. Gessen, l. c. pp. 36 a 52.

tom beztoho místo detailního vypočítávání, jaké bylo v ministerském návrhu, dány byly obraty všeobecné. A zatím, jak Hessen o celé řadě příkladů ukazuje,[58]) také složité formulování prostého právnického pojmu vede k nesprávnému vysvětlení myšlenky zákona.

Praxe soudní totiž brala dosud ohled na jurisprudenci senátu,[59]) pojímajíc doslovně akty konstituční. Senát trval toliko na tom, »že právo vymezuje toliko akt, který tvoří a přiznává existenci osob právních« a dále, že v těch mezích ničím neliší se od osob fysických; avšak otrockého komentování těch aktů senát nikdy nežádal. Proto také právě vytýká Hessen za nesprávné rozumování jednoho notáře, který zdráhal se potvrditi smlouvu zástavní na nemovitost jednoho z členů petrohradských, odůvodňuje to tím, jelikož statut banky toliko o nabývání, ale nikoliv o zástavním právu mluví.

Podobná interpretace zákona o artělech z r. 1902 vedla by ovšem k nesprávným úsudkům, jako by artěl mohl sice nabývati nemovitosti k cíli v zákoně vytknutému (ale nikoliv k umísťování ku př. kapitálů), jako by byl zbaven práva dědictví neb přijímání darů atd. S druhé však strany nemůže přece zase artěl i v mezích zákonem mu vytknutých uzavírati smlouvy, jichž uzavírání osobám fysickým zabraňovati nelze (spolky, deposity atd.), pokud jsou smlouvy ty v odporu s cílem artělu. Sluší se tedy nadíti, že tyto nedostatky zákona buď cestou authentické interpretace, buď v praxi kasační brzo budou odstraněny; odnímáť zákonodárce nejasně svou myšlenku vyslovující sám to, co dáti hodlal.

Za nedůsledný sluší rovněž uznati požadavek čl. 6., aby stanovy artělu byly alespoň pěti zakladateli podepsány, jelikož pro počet menší pěti členů není pak dle zákona artěl možný.

Konečně i v určování jakosti osob, jež mohou býti členy artělu, nezůstal zákon úplně věren své zásadě jak nejmenšího omezování svobody. A tak, kdežto dopouští osoby obojího pohlaví, starší 17 let, k údělu o artělích (čl. 9.), ustanovuje přece toto omezení: »Osoby ve věku od 17 do 21 roku mohou býti přijímány do artělů za podmínek v stanovách stanovených, avšak bez práva účasti v správě artělu« (art. 10.). A zatím mladší pokolení, díky lepšímu vzdělání, mohlo by svou užitečnost právě ve správě artělu prokázati. Bylo by tedy lépe účast neplnoletých ve správě zůstaviti mezi body, o nichž rozhodovati mají stanovy artělu.

Tyto a jiné ještě nedostatky, především povahy redakční, jsou hojně nahrazeny předpisy, jichž úkolem jest uspořádání vnitřních i zevních poměrů artělů, t. j. poměrů členů mezi sebou i k osobám třetím.

Vzájemné poměry artělščíků vyznačuje, jak viděti z uvedené legální definice, stejná účast všech členů na pracích artělu.

[58]) Čl. 915. Proj. konc. pro vyprac. cin. zákon. praví přímo právnická osoba. V zákoně platném stýkáme se zase s podobným vyšetřováním.

[59]) J. V. Gessen, l. c., pp. 19—24.

Zásada ta byla i v zákoně důsledně uvedena, ač snad nikoliv v tak radikální formě, jak ve známých nám dvou návrzích. A tak místo kategorického nařízení vyplácení podílu po zemřelých členech jich dědicům (art. 918. návrhu komise), dále místo omezení najímání artělem dělníků pro přesně vymezené případy (art. 6. návrhu ministerstva), zákon z r. 1902 ustanovil, aby v obou směrech rozhodnuto bylo v stanovách artělu (art. 11. a 6. bod 3.).[60])

Své práce vykonávají artěle »na společný účet«, t. j. výdělky artělščíků plynou nejdříve do společné jejich pokladny bez ohledu na to, zda společně nebo odděleně pracují, a teprve valná hromada rozhoduje o rozdělení dle podílu každého z členů na pracích artělu; v souhlasu s tou zásadou musí také členské vklady býti stejné (art. 17.). »Právním základem té zásady jest« — dle úsudku ministerstva — »přijímání do artělů členů pokud možno stejných: věkem, pracovní silou, tělesní zručností a síly majetkové«.

Nejdůležitějším snad předpisem, týkajícím se jak vnitřních tak zevnějších poměrů artělů, jest upravení jeho zodpovědnosti. Dříve, jak známo, uznávána byla zodpovědnost solidární — hlava za hlavu (круговая порука) — za něco neodlučného od artělu (Kalagov, Isajev). Ba i původní návrh ministerstva stál ještě na tomto stanovisku žádaje, aby artělščíci ručili za dluhy artělu, tak jako úplní, čistí společníci. Teprve zákon z r. 1902 ustanovil zodpovědnost artělu celým jeho jměním za činy členů bez ohledu na to, náleží-li do druhu nedovolených, nebo pouze z neopatrnosti neb neschopnosti způsobených, ale jen potud, pokud činy ty z obvyklých mezí povinnosti artělščíka nepřekročují (art. 18.).

Jestliže jmění artělu nestačí, musí členové na krytí deficitu platiti dodatečné vklady bez omezení jich vysokosti, pokud omezení takové stanovy neurčují (art. 19. a 6. bod 5.). Podobně jest závaznou zásada repartice i v případě zastavení platu některého z členů artělu, při čemž nabývají ostatní právo regrese (art. 20.); sama repartice má býti pro všechny členy stejná, pokud nestanoví stanovy normy jiné.

Nově vstupující člen jest zodpovědným za dřívější závazky artělu (art. 21.); vystupující člen ručí během jednoho roku (nebo dle stanov i déle) za závazky, jaké před jeho vystoupením v artělu povstaly (art. 25.). Charakteristickým zjevem artělu jest sesílení zodpovědnosti členů za nekonání povinností, neboť kromě obyčejné zodpovědnosti za způsobené škody hrozí jim tresty, v zákoně blíže určené (důtka, pokuta, dočasné neb trvalé vyloučení; art. 24. a 6. bod 4.).

Jmění artěle, jako osoby právnické, jest ovšem něco úplně odděleného od jmění členů artělu. Jmění to může býti tedy užito toliko k úhradě ztrát, způsobených činností člena, konanou v mezích jeho povinností. A tudíž ani za překročení těch mezí a tím

---

[60]) Rozhodnutí z r. 1884 No. 246. a Úkaz departementu soudního senátu ze dne 24. května 1901 No. 1094.

méně za soukromé závazky svých členů artěl neručí. Toliko ta část, jež připadá k dobru člena z výdělku artělu, může býti v podobných případech zabavena, leč ani ta ne v celku, nýbrž v poměru, jaký stanoven jest o dělnících (art. 23. zákona z r. 1902 odvolává se na art. 100. zákona průmyslového)[61].)

Pokud se týče správy artělů, omezuje se zákon na vytknutí hlavních jejich orgánů (valné hromady a schůze plnomocníků) a na vytknutí podmínek pravoplatnosti jejich usnesení, t. j. vyžaduje prostou většinu neb většinu $^2/_3$, (hlavně při jednání o stanovách, vylučování členů neb sesazování úředníků, uzavírání půjček, rozpouštění artěle nebo likvidaci) zůstavují urovnávání podrobností autonomii samých artělů a jejich stanovám (art. 13—15.) nebo jejich valným hromadám.

V souhlasu s art. 6. mají stanovy artělů, kromě bodů fakultativních, obsahovati povinně toto: 1. jméno, účel, místo působnosti artěle, dále dobu, pokud organisuje se artěl jen na čas předem určený; 2. podmínky přijímání členů a učňů, jejich práva a povinnosti, předpisy o vystoupení nebo vyloučení z artěle; 3. podmínky, způsob a meze těžení z práce najatých dělníků; 4. předpisy o trestání členů artěle s určením maximální meze pokut; 5. meze zodpovědnosti členů artěle za jeho závazky, má-li taková být stanovena (art. 19.); 6. dobu a jiné podmínky pro vystupující nebo vyloučené členy artěle, splacení jim podílu, dále dobu, během které uvedení členové dále ručí za závazky artěle, pokud ustanovena jest zodpovědnost delší jednoho roku (art. 25.); 7. předpisy o tvoření, přechovávání a vydávání kapitálu artěle; 8. předpisy o vkladech členských, předpisy o krytí ztrát artěle; 9. předpisy o správě artěle s určením organisace správy, jejich práv a povinností, z jakých osob se skládá, konečně podmínky jejího zvolení; předpisy o vedení seznamu učňů artěle a členů správy; předpisy o rozhodování záležitostí na valných hromadách a o době svolávání valných hromad; 10. všeobecné zásady o podávání zpráv o stavu majetkovém artěle a jeho likvidaci.

Konečně zaslouží ještě zmínky předpisy zákona z r. 1902 o rozpouštění artělů; zákon ten obsahuje totiž kromě obvyklých podmínek (uplynutí doby, na niž artěl založen, ukončení prací a rozhodnutí valné hromady) ještě jednu, budící určité pochybnosti; art. 26. totiž praví, že artěl jest rozpuštěn: 4. »...na žádost gubernatorovu, jestliže působení jeho nebude v souhlase se stanovami nebo platnými zákony«. Bylo by, tuším, zbytečným poznamenávati, že tento 4. bod art. 25. jest značným nebezpečenstvím, zejména při okamžitém provádění rozhodnutí administračních úřadů.

Zajímavým jest v tomto směru úsudek komise pro vypracování návrhu občanského zákonníka, jež navrhuje ve svém elabo-

---

[61]) Pokud se týče účasti členů osobní prací při podnicích artělu, art. 11. dopouští také úpravu této záležitosti valnou hromadou.

ratu, aby okresní soudy převzaly povinnost dohledu na artěle, obávajíc se, zda bylo by to v dostatečné míře opatrným, svěřovati právo rozpouštěti společenstva (a i artěle) úřadům administrativním. Místní guberniální úřad může býti ve většině případů považován za kompetentní k rozhodování otázky, zda působnost společenstva nehrozí veřejné mravnosti a pořádku — ale naopak k vydávání správného úsudku o tom, jak určitá činnost společenstva nepřekročuje zákonitých mezí, ustanovených mu stanovami, jsou v mnohých případech potřebny důkladné vědomosti právnické, jichž se může gubernatorovi nedostávati při charakteru všeobecných úředních povinností, jež na něm leží... Proto autorové návrhu došli k úsudku, že veškeré záležitosti, týkající se rozpuštění společenstva, budou s dostatek vzaty v úvahu, jestliže rozpouštění společenstev bude nikoliv následkem administračního nařízení, nýbrž rozhodnutí soudního.[62])

*

Tato kritická črta ukázala nám, že i nový zákon z r. 1902 není prost výtek a že vyžaduje v mnohých bodech reformy. Nezmenšuje to však nikterak jeho důležitosti sociální, neboť nejen vyplňuje citelnou mezeru v systémě ruského zákonodárství, nejen znamená obrat sympathií zákonodárce, nýbrž vyznačuje se cennými přednostmi, jež mu zaručují dlouhé trvání. Nemnoho totiž zákonů vyznačuje se takovým pochopením podstaty instituce, kterou normuje, takovým proniknutím do potřeb lidu a taktem v rozhraničování sfer předpisů fakultativních od imperativních (s výslovným omezením počtu těchto ve prospěch oněch).

Proto také bez přehánění můžeme tvrditi, že nevelkému tomu zákonu (má všeho všudy 27 článků) sluší se určiti čestné místo vedle nejlepších plodů zákonodárství ruského.

Literatura. Lepechin, »Herrn Iwan Lepechin Tagebuch der Reise durch verschiedene Provinzen des Russ. Reiches 1768—1771«. Uebers. von Hase, 3 Bücher, Altenburg 1774—1783. — Statji Baehr'a, Ozereckovskavo, Sarinskavo, Jefimjenko, Žuravleva ob artělach archangelskych zvěrolovov i rybolovov (1840—60). — August Freih. v. Haxthausen, Studien über die inneren Zustände, das Volksleben und insbes. die ländl. Einricht. Russlands, 3 vols, Hannover 1847 - 1852 (překl. Ragozina, Moskva 1886). — Id., Die ländliche Verfassung Russlands, Leipzig 1866. — L. M.(iloradovskij), Artěly raboč. dla osnov. fabrik i mastěrskych, S. Ptb. 1862. — Maksimov, God na sěvěrě, S. Ptb. 1864; IV. izd. 1890. — N. Kalačov, Artěly v drevněj i nyněšnej Rossii, 1864. — Počemu inogda plocho udajutsa ženskija artěly? »Sovreměnnik« 1865, No. 4. — Aristov, Promyšlennosť drevněj Rusi, S. Ptb. 1866. — Jul. Frühauf, Die russ. Arbeitergenossenschaften »Vierteljahrsschr. f. Volksw. u. Kulturgesch.« 1868, vol. II. — P. Jefiměnko, Sbornik narodnych

[62]) Ustav o Promyšlennosti nebo Tom. XI. č. 2. Svoda zakonov vyd. 1893. Zabavitelna jest $^1/_3$ mzdy, jestliže dotyčný dělník jest svoboden, $^1/_4$, je-li ženat. Gessen (l. c. p. 25.) ujišťuje, že výhoda ta přenesena na artělščíky jest nespravedlivou v porovnání k úředníkům, jimž v podobných případech lze $^1/_2$ až $^2/_5$ platu zabaviti. Avšak autor ten patrně nepostřehl úmysl zákonodárcův: povzbuditi lid k tvoření artělů a ulehčiti osud artělščíků, rekrutujících se převážně z jiných vrstev než úřednických.

jurid. obyčajev Archangel. gub., Archangelsk 1869. — E. Vrěděn, Strachovyja artěly i dolevaja zabočaja plata..., S. Ptb. 1870. — Aleksandrov, Kak zavelis' u nas pèrvyja artěly, S. Ptb. 1871. — Jadrincev, Russkaja obščina v turmě i ssylke, S. Ptb. 1872. — Engelhardt, Artěln. syrovarni »Otěč. Zap.« 1872, No. 2., 4., 5. — Otčoty komit. o sel. ssudosběrěgat. tovarišč. 1873. — Sbornik materjalov ob artělach v Rossii. Potrebit. obščestva. Vyp. 1—3., S. Ptb. 1873—1875. — C. Grünwaldt, Das Artelwesen in Russland. Russische Revue. Vols. IV. a IX., 1874—1876. — Jakuškin, Obyč. pravo, I. 1875 — G. Němirov, Birževyja artěly v S.-Pětěrb., S. Ptb. 1876. — Pachman, Obyč. grazdan. pravo v Rossii, I. vol., 1877. — T-v, Bělozěrskija rybolov. artěly »Slovo«, 1879 No. 9. — Ščerbina, Južno-russ artěly, Oděssa 1880. — Id., Očerki južnoruss. artělej i obščinno-artěln. form, Oděssa 1881. — Id., Čem krěpki russ. artěly »Mir Božij« 1893, No. 2. — A. A. Isajev, Artěly v Rossii, Jaroslavl 1881. — Id., O měrach k razvit. artěln. proizvodstva, 1882. — Id., Promyšlennyja artěly v Rossii »Russ. mysl.« 1881, No. 1. — Id., Obščina i artěl »Jurid. Věst.« 1884 No. 1. — Id., Načala polit. ekon., V. izd., S. Ptb. 1900, pp. 184 až 195; ibid. litěratura: pp. 184., 133., 167., 447. etc. — G. P. Sozonov, Narodnyja artěly »Russ. Mysl« 1881, No. 4. — Id., Rybolovnyja artěly »Russ. Mysl« 1881 No. 8., 1884 No. 388, 1886 No. 789. — Id., Eksplnatacja artělej »Russ. Mysl« 1882 No. 7—6. — Id., Južno-morskija rybolov. artěly »Sěv. Věst.« 1885 No. 2. — Id., Rybolov. artěly v Sredněj Rossii »Sěv. Věst.« 1887 No. 3., 4. — Id., Rostovščik, S. Ptb. 1894. — A. Thun, Landwirtschaft u. Gewerbe in Mittelruss. seit Aufheb. der Leibeig.: Schmoller's »Staats- u. sozialwiss. Forschungen« 1882 vol. III. — W. Stieda, Die Artelle in Conr. »Jahrbücher f. Nationalök. u. Stat.«, Neue Folge, vol. VI. 1882. — Id., Art.: Artelle »Handwörterbuch der Staatswiss.«, herausg. v. Conrad, Elster, Lexis & Loening, Ausg. I. 1890; Ausgabe II. 1900. vol. I. — G. v. Falck, Die Artelle in Russland »Nord. Rundschau« 1886 No. 6. — V. V.(oroncov), Očerky kustarnoj promyšl. v Rossii, S. Ptb. 1886. — Id., Krestan. obščina, Moskva 1892. — Id., Artěl v kustarn. promysle, S. Ptb. 1895. — Id., Artělnyja račinanja russk. obščestva, S. Ptb. 1895. — Id., Artěl v otchožem promysle »Novoje Dělo« 1895 oktábr. — Id., Artěly dla podřadn. i najemn. rabočích »Novoje Slovo« 1896 No. 8., 9. — W. Longuinine, Les artièles et le mouvement coopératif en Russie, Paris 1886. — S. Ponomarev, Artělščina i družestva, kak osobyj uklad narodn. žizni »Sěv. Věst.« 1888 No. 10—12. — Afanassiev, Les artels russes »Reforme sociale« X. 1890. — Fernand de Sèze, Les artèles. Les compagnons du devoir. »Reforme sociale« 1890. — G. Staehr, Ueber Ursprung, Geschichte, Wesen und Bedeutung d. russ. Artels. Ein Beitr. z. Kultur- u. Wirtsch.-Geschichte d. russ. Volkes; Einleitung Dorpat 1890. II. Geschichtliches Dorpat 1891. — G. Schmoller, Die geschichtl. Entwickl. d. Untern. »Jahrbücher für Gesetzg., Verwalt. u. Volksw.« 1890, vol. XIV., No. 3., 4. — Fjodorov, Zemleděl. artěly v Šandrinsk. ujezdě »Svobšč. S. Ptb. odděl komit. o ssudosběregat. tovarišč.«, 1892, No. 6. — Artěl, statja v »Encikl. slov.« Brokhausa i Jefrona, S. Ptb. 1894. — P. Apostol, Das Artjel »Münchener Volkswirtch. Studien«, Stuttgart 1898. — Foreign Office 1895. Miscellaneous series. No. 372. Reports on Subjects of general and commercial interest. Russia. Report on the Associations of working men known as »Artels« Issued during the Recess and Presented to both Houses of Parliament by Command of Her Majesty, London 1895. — J. Goldstein, Die Bauernartelle in Südrussland »Jahrbücher für Nat.-Ök. und Stat.« Bd. 65., 1895. — Levitskij, Zemledělč. artěly Chersonsk. gub. „Russk. Mysl«, 1896 No. 9. — S. G. Tschernjawsky, Das russ. Artel u. seine Erforschung (Diss.), Leipzig 1896. — N. Osipov, Posobje dla ustrojstva promyšlenn. artělej s projektom ich obrazcovavo ustava, S. Ptb. 1897. — M. Kovalevskij, Ekon. stroj Rossii, S. Ptb. 1900. — Projekt položenja o tovarišč. trudov. ili artělach »Pravo« 1900 No. 12. — A. Kaminka, Projekty zakona o trudov. artělach »Žurnal Min. Justicji« 1900 No. 2. — Id., Projekt položenja o trudov. artělach »Pravo« 1901 No. 5. — D. L., Projekt artělnavo zakona »Věstn. Prava« 1900 No. 6. — V. Akimov, O juridič. prirodě artěli »Juridič. Gazěta« 1900 No. 3. — Id., Označenji vkupa v birževých artělach „Juridič. Gaz.« 1900 No. 30. — Id., O suščestvě russk. artěli »Věstn. Prava« 1901